

ŽELEZNÁ DÝKA TYPU GAMÓW TRÁCKO-KIMERSKÉHO HORIZONTU ZO SLOVENSKA

Radoslav ČAMBAL

ČAMBAL, Radoslav. The Gamów type iron dagger of the Thracio-Cimmerian horizon from Slovakia. Artefacts connected with the influences from Eastern Europe and the Caucasus occur in the territory of Western Slovakia in the Late Bronze Age (HB2-HB3). This is the horizon of the so-called "Cimmerian bronzes". They appear in burial complexes, depots as well as in form of individual finds. They are often parts of horse harnesses and most frequently, they are weapons – bimetallic daggers with openwork hilts of the Gamów type. At present, three knives of this type in three different variants are known in Slovakia. First is made of bronze, second of iron and the last is yet unpublished bimetallic dagger with a bronze handle and an iron blade.

Keywords: West Slovakia, Late Bronze Age, Thracio-Cimmerian horizon, the Gamów type iron dagger;

Kľúčové slová: Západné Slovensko, neskorá doba bronzová, trácko-kimerský horizont, železná dýka typu Gamów;

ÚVOD

Zo západného Slovenska pochádza výnimočný nález železnej dýky s jednoradovou prelamanou rukoväťou, patriaci k okruhu tzv. kimerských kovov. Ide o typ tvarovo blízky variantu Gamów, resp. Gamów-Berezovka, resp. Gamów-Golovjatio (*Chochorowski 1993, 115-117; Müller-Karpe 1961; Podborský 1967a, 202*), patriaci do tzv. trácko-kimerského horizontu nálezov neskej doby bronzovej. Miesto nálezu sa podľa dostupných informácií nachádza v priestore Slovenskej brány (obr. 1), bez bližších nálezových okolností.¹ Slovenská brána je geomorfologický útvar vytvorený riekou Hron a je pripisovaná všetkým útvarom od Tekovskej Breznice po Tlmače. Rieka sa prerezáva zo Žiarskej kotliny do Podunajskej nížiny cez Pohronský Inovec na pravom brehu a Štiavnické vrchy na ľavom brehu. Rieka v Slovenskej bráne zároveň oddelila Kozmálovské vršky od zvyšku pohoria Štiavnické vrchy. Ide o dôležitý komunikačný ťah cez pohorie Pohronského Inovca po Žiarsku kotlinu.

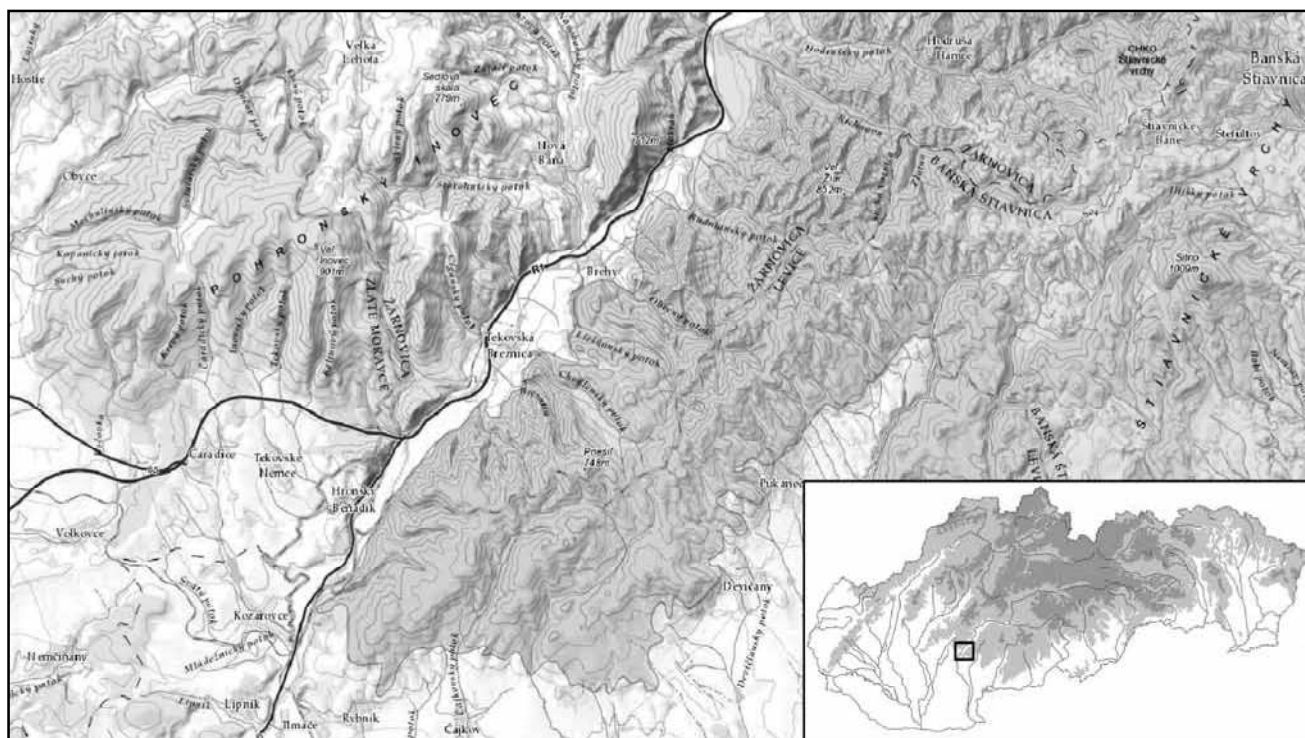
OPIS PREDMETU

Železná dýka s jednoradovou prelamanou rukoväťou (obr. 2: 1-3). Obdĺžniková železná rukoväť je ukončená polguľovitou hríbovitou oválnou hlavicou. Smerom od hlavice k priečke sa rukoväť obdĺžnikového prierezu zužuje. Je v nej v jednom rade vyvrtaných sedem (7) rovnako veľkých otvorov s priemerom 0,4 cm (obr. 3: 1, 2). Jeden falošný „nit“ je naznačený v strede priečky, ktorú obopína plastické esíčko v kruhu. Prevrtané otvory sú obopínané plastickými esíčkami, resp. úponkami. Táto výzdoba je dobre dochovaná iba na jednej strane rukoväte (obr. 4), druhá strana je poškodená a výzdoba je zachovaná iba miestami. Záštita je plochá, priečne v priereze kosoštvorcového tvaru. Ku krajom sa rozširuje

¹ Podľa dostupných informácií nie je možné zistiť, či ide o náhodný nález alebo o nález získaný pomocou detektora kovov.

a v priereze je zúžená. Na jednej strane je vyvrtaný otvor s priemerom 0,4 cm. Železná čepeľ je listovitá, plochého kosoštvorcového prierezu so stredovým rebrom po oboch stranách. Rebro je členené, resp. odstupňované piatimi rebierkami po takmer celej dĺžke čepele.

Rozmery: celková dĺžka: 24,2 cm, dĺžka čepele: 14,2 cm, dĺžka rukoväte: 10 cm, šírka priečky: 4,95 cm, priemer hlavice dýky: 2,5 × 1,75 cm, výška hlavice rukoväte: 0,99 cm, prierez rukoväte v rozmedzí od 1,9 × 0,8 – 1,5 × 0,52 cm, šírka čepele pri priečke: 1,6 cm, max. šírka čepele: 2,18 cm, hrúbka čepele v rozmedzí od 0,4 cm pri priečke po 0,2 cm pri hrote. Hmotnosť: 106,89 g.

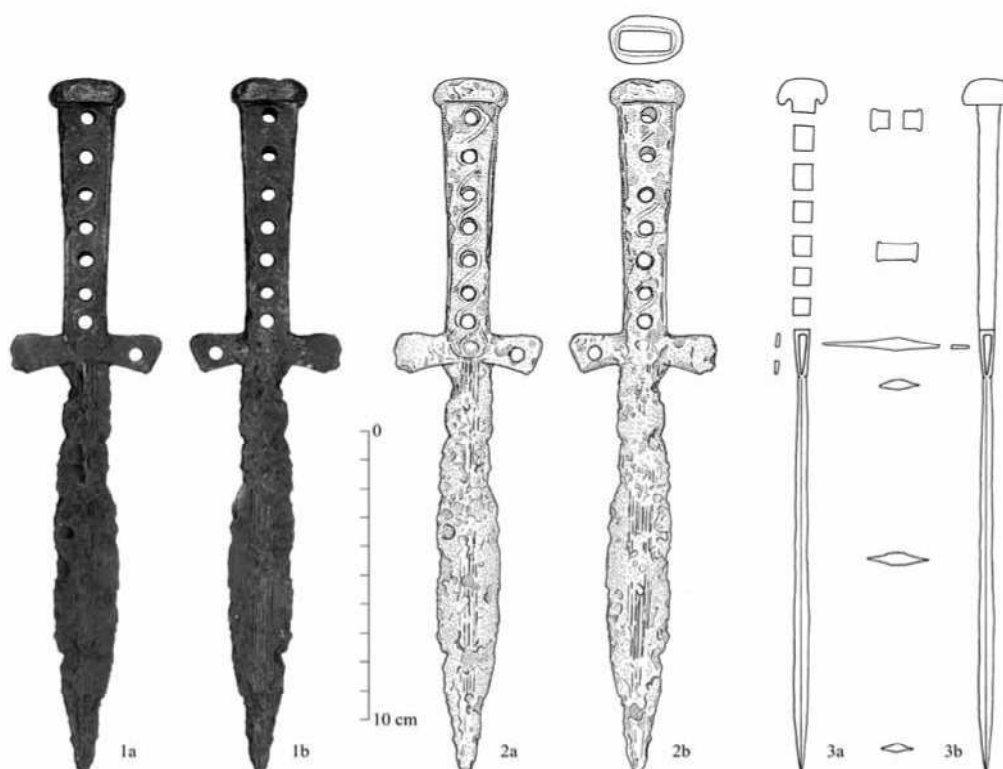

Obr. 1. Oblasť nálezu dýky typu Gamów v priestore Slovenskej brány – povodie Hrona medzi Pohronským Inovcom a Štiavnickými vrchmi (zdroj: <http://mapka.gku.sk/mapovyportal/>)

VYHODNOTENIE

Z priestoru Slovenska sú doteraz známe dva exempláre dýk tzv. kimerského horizontu. Prvým je starší nález fragmentu bimetalickej dýky s krížovou plnou liatou rukoväťou s fragmentom železnej čepele typu Golovjatino z Komárna-Brigetia (Eisner 1933, 164, 165; Podborský 1967a, 204; 1970, 156, Abb. 26: 7). Jej pôvod je ale otázný. Druhým je nález bronzovej dýky typu Gamów z Malého Cetína (Bátora 2000, 435-448; 2006, 248-260, obr. 176), ktorej nálezisko je z geografického hľadiska neďaleko od oblasti nálezu nami publikovaného predmetu.² Zo stredoeurópskeho regiónu poznáme takmer identické nálezy v podobe bimetalických dýk v depotoch z Gamowa (Müller-Karpe 1961) a zo Štramberku (Podborský 1967a; 1967b). Výskyt dýk s prelamanou rukoväťou typu Gamów v priestore Karpatskej kotliny so širšími súvislosťami v ostatnom období komplexne vyhodnotili K. Metzner-Nebelsick (2002, 367-377) a T. Kemenczei (2005, 68, 69, Taf. 61: A). V prípade zbraní tohto typu ide o vplyvy z čiernogorovského (stepného) a novočerkaského (kaukazského) prostredia (Chochorowski 2014, 9, Ryc. 2). K najstarším patria celobronzové exempláre typu Gamów-Pjatigorsk, resp. Kabardino-Pjatigorský typ a bimetalické dýky viacerých typov s prelamanými rukoväťami

² Do skupiny bimetalických dýk patrí aj ďalší autorom toho príspevku doteraz nepublikovaný a do tlače pripravovaný nález dýky z Dolných Vesteníc na západnom Slovensku.

Obr. 2. Železná dýka typu Gamów z priestoru Slovenskej brány. Kresby a foto: R. Čambal

sú mladšie, patriace do 9. – 8. storočia pred Kr. (Metzner-Nebelsick 2002, 373). Podobne ich do začiatku neskorej doby bronzovej datuje aj T. Kemenczei (2005, 68, 69). G. Kossack ich datuje staršie so začiatkom ich výskytu už v 10. storočí pred Kr. (Kossack 1980, 112). Podobná výzdoba v podobe esíčiek alebo úponiek obopínajúcich otvory na rukoväti je na dýke z hrobu 15 v Kislovodsku, Mebeľnaja fabrika 1 (Metzner-Nebelsick 2009, Abb. 4), ako aj na exemplároch z ďalších lokalít severného Kaukazu (Ivantchik 2001, 123-125, Рис. 57: 4, 7; Kozenkova 1975, Rys. 10) a Abadzechskaja v Kubanskej oblasti (Ivantchik 2001, Рис. 57: 7; Podborský 1967a,

Obr. 3. Detail oboch strán rukoväte dýky typu Gamów z priestoru Slovenskej brány.
Foto: R. Čambal

Obr. 4. Detail kovanej esovitej výzdoby na rukoväti železnej dýky typu Gamów z priestoru Slovenskej brány. Foto: R. Čambal

obr. 62; 1970, 156, Abb. 25: 15). V ich prípade ide však o výzdobu v dvoch stĺpikoch a v našom prípade ide o jednoradovú výzdobu. Spôsob výzdoby na dýke z priestoru Slovenskej brány však jednoznačne poukazuje na vzťah k oblasti Kaukazu a môžeme predpokladať, že v tomto prípade nejde o vnútrokarpatský výrobok, ale priamo o import zo severopontskej stepnej alebo kaukazskej oblasti.

Ohľadom nálezov a predovšetkým datovania dýk typu Gamów existuje značná polemika. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že patria v rámci Karpatskej kotliny do stupňa HB2 - HB3 t.j. do 2. polovice 9. až 1. polovice 8. storočia pred Kr. (Chochorowski 1993, 122; 2014, 9; Kemenczei 1984, 95; 2005, 68, 69; Metzner-Nebelsick 2002, 373). V rámci územia strednej Európy sa ich výskyt nápadne koncentruje na území severného Maďarska, západného Slovenska, severnej Moravy a južného Poľska. Okrem zbraní poznáme ďalšie náleziská, spájané s horizontom tzv. kimerských bronzov. Tie sa do istej miery prekrývajú s oblasťou západného rozšírenia a výskytu nálezov skupiny Mezőcsát (Romsauer 1999, 167-174, Abb. 1). Podľa

doterajších nálezísk a poznatkov môžeme konštatovať, že sa nálezy a zbrane tohto horizontu koncentrujú v priestore kontaktnej zóny medzi podolskou a lužickou kultúrou v priestore západného Slovenska, t.j. na rozhraní roviny a kopcovitého terénu (dýky: Malý Cetín, Dolné Vestenice, priestor Slovenskej brány). Depoty sú z Trenčianskych Teplíc-Čvirigovca (Čambal 2015) a zo Santovky (Nevizánsky 1985). Zo Šale pochádza hrot kopije s otvormi na liste (Studeníková 1987). Nápadný je výskyt kimerských nálezov, napr. v hrobe zo Senice (Dušek 1962; 1979; Studeníková 2007) a Prašníka v priestore dôležitých prechodov na Moravu, odkiaľ je známych taktiež niekoľko nálezísk s predmetmi tohto typu (Podborský 1967a, 202-204; 1967b, 38-47; 1970, 153-163; Stegmann-Rajtár 1986, 211-219).

Unikátny železný exemplár dýky z priestoru Slovenskej brány nie je možné na základe neznámych nálezových okolností presnejšie vyhodnotiť. Pravdepodobne patrí k mladším typom týchto zbraní. V každom prípade ide o zaujímavý ojedinelý nález, ktorý dopĺňa oblasť výskytu tzv. trácko-kimerských predmetov v priestore strednej Európy a predpokladáme, že jeho pôvod súvisí priamo s oblasťou Kaukazu.

LITERATÚRA

- Bátora 2000* – J. Bátora: Der Fund eines Bronzedolches aus dem Zeitabschnitt des sog. Thrako-kimmerischen Horizontes in Malý Cetín (Bez. Nitra), SW Slowakei. *Pravěk, Nová řada* 2000/10, Brno 2001, 435-448.
- Bátora 2006* – J. Bátora: Bronzová dýka z obdobia tzv. trácko-kimerského horizontu z územia Slovenka. In: J. Bátora: Štúdie ku komunikácii medzi strednou a východnou Európou v dobe bronzovej. Bratislava 2006, 249-260.
- Čambal 2015* – R. Čambal: Železné predmety z neskorej doby bronzovej a staršej doby železnej z Čvirigovca. Zborník venovaný pamiatke Jozefa Paulíka. Zborník SNM, Archeológia – Supplementum 9, Bratislava 2015, 211-219.
- Dušek 1962* – M. Dušek: Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej. *Archeologické Rozhledy* 14, 1962, 610-625.
- Dušek 1979* – M. Dušek. Zlatý diadém z doby halštatskej zo Senice. *Archeologické Rozhledy* 31, 1979, 404-408.
- Eisner 1933* – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933, 380 s.
- Chochorowski 1993* – J. Chochorowski: Ekspansja kimmeryjska na tereny Europy środkowej. Kraków 1993, 327 s.
- Chochorowski 2014* – J. Chochorowski: Scytowie a Europa Środkowa – historyczna interpretacja archeologicznej rzeczywistości. In: *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, Tom 35, Rzeszów 2014, 9-58.
- Ivantchik 2001* – A. I. Ivantchik: Kimmerer und Skythen. Kulturhistorische und chronologische Probleme der archäologie der osteuropäischen Steppen und Kaukasiens in vor- und frühskythischer Zeit. In: A. Ivantchik/H. Parzinger (Hrsg.): *Steppenvölker Eurasiens*, Band II, Berlin-Moskau 2001, 324 p.
- Kemenczei 1984* – T. Kemenczei: Die Spätbronzezeit Nordostungarns. Budapest 1984, 430 S.
- Kemenczei 2005* – T. Kemenczei: Funde ostkarpatenländischen Typs im Karpatenbecken. *PBF* IV/10, Stuttgart 2005, 186 S.
- Kossack 1980* – G. Kossack: „Kimmerische“ Bronzen. In: *Situla* 20/21 – Gabrovce zborník, 1980, 109-141.
- Kozenkova 1975* – V. I. Kozenkova: K voprosu o rannej date nekotorych kindžalov tak nazываемого kabaridno-pjatigorskogo tipa. Trako-Skifskie kulturnye svjazi. *Stud. Thracica* 1. Sofija 1975, 91-102.
- Metzner-Nebelsick 2002* – C. Metzner-Nebelsick: Der “Thrako-Kimmerische Formenkreis” aus der Sicht der Urnenfelder - und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien. *Vorgeschichtliche Forschungen* 23, Rahden/Westfalen 2002, 726 S.

- Metzner-Nebelsick 2009* – C. Metzner-Nebelsick: Ein urnenfelderzeitliches Keulenkopfszepter aus Apelton im Burgenland, Österreich. *Analele Banatului, SN., Arheologie – Istorie* 17, 2009, 201-217.
- Müller-Karpe 1961* – H. Müller-Karpe: Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern. Berlin 1961, 179 S.
- Nevizánsky 1985* – G. Nevizánsky: Bronzový depot tzv. trácko-kimérskeho horizontu zo Santovky. *Archeologické Rozhledy* 37, 1985, 601-606.
- Podborský 1967a* – V. Podborský: Štramberská dýka s křížovým jilcem a otázka rozšíření, původu a datování těchto dýk v Evropě. *Archeologické Rozhledy* 19, 1967, 194-220.
- Podborský 1967b* – V. Podborský: K datování a původu některých bronzových předmětů ze štramberského kotouče. *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university* 12, 1967, 7-62.
- Podborský 1970* – V. Podborský: Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit. Brno 1970, 237 s.
- Romsauer 1999* – P. Romsauer: Zur Frage der Westgrenze der Mezőcsát-Gruppe. In: E. Jerem/I. Poroszlai (eds.): *Archaeology of the Bronze and Iron Age. Proceedings of the International Archaeological Conference Százhalombatta, 3. – 7. October 1996. Archaeolingua, Budapest 1999*, 167-176.
- Stegmann-Rajtár 1986* – S. Stegmann-Rajtár: Neuerkenntnisse zum Grab 169 von Brno-Obřany (Mähren). In: *Hallstattkoloquium Veszprém 1984. Mitteilungen des Archäol. Instituts, Beiheft 3. Budapest 1986*, 211-219.
- Studeníková 1987* – E. Studeníková: Nález hrotu kopije v Šali. *Archeologické Rozhledy* 37, 1987, 211-213.
- Studeníková 2007* – E. Studeníková: Príspevok k postaveniu kostrových hrobov v Senici nad Myjavou. *Pravěk, Nová Řada* 15/2005, Brno 2007, 371-394.

RESUMÉ

The Gamów type iron dagger of the Thraco-Cimmerian horizon from Slovakia

An exceptional find of an iron dagger with a single-row openwork hilt comes from Western Slovakia; its shape is similar to the Gamów variant belonging to the so-called Thraco-Cimmerian horizon of finds in the Late Bronze Age. The find was discovered – according to the available information – in the area of the Slovenská brána (Porta Slovenica) geomorphological shape (Figure 1), no details of the find situation are known. Slovenská brána is geomorphology formation formed by the river Hron between the Pohronský Inovec Mountains and the Štiavnica Mountains. Two examples of the so-called Cimmerian horizon daggers are known from the territory of Slovakia. The first one is an older find of a fragment from a bimetallic dagger with a full cross-shaped moulded hilt with a fragment of an iron blade of the Golovjatino type from Komárno-Brigetio (*Eisner 1933*, 164, 165; *Podborský 1967a*, 204; 1970, 156, Abb. 26: 7). Its origin is rather questionable. The second find is a bronze dagger of the Gamów type from Malý Cetín (*Bátora 2000*, 435-448; 2006, 248-260, obr. 176), whose place of discovery is geographically close to the place where our published artefact was discovered. Within the Central European region, almost identical finds in form of bimetallic daggers are included in depots from Gamów (*Müller-Karpe 1961*) and Štramperk (*Podborský 1967a; 1967b*). The occurrence of daggers with openwork hilts of the Gamów type in the territory of the Carpathian basin with a wider context have been complexly evaluated by K. Metzner-Nebelsick (2002, 367, 377) and T. Kemenczei (2005, 68, 69, Taf. 61: A). As for weapons of this type, there are influences from the Chernogorsk (steppe) or Novocherkassk (Caucasian) environment (*Chochorowski 2014*, 9, Ryc. 2). The oldest specimens include fully bronze examples of the Gamów-Pjatigorsk or Kabardino-Pjatigorsk types; bimetallic daggers of various types with openwork hilts are younger, from the 9th-8th century BC. (*Kemenczei 2005*, 68, 69; *Metzner-Nebelsick 2002*, 373). Similar decorative S-shapes or tendrils surrounding

the openings in the hilt (Figure 2-4) can be seen on the dagger from burial 15 in Kislovodsk, Mebelnaya fabrika 1 (Metzner-Nebelsick 2009, Abb. 4) as well as on the specimens from other sites of the northern Caucasus (Ivantchik 2001, 123-125, Рис. 57: 4, 7; Kozenkova 1975, Rys. 10) and Abadzechskaja in the Kubané region (Ivantchik 2001, Рис. 57: 7; Podborský 1967a, obr. 62; 1970, 156, Abb. 25: 15). However, they have decoration arranged in two rows and our specimen has single-row decoration applied on it. The decorative method used on the dagger from the territory of the Slovenská brána clearly shows a relation to the Caucasus territory and we can assume that it is not an inner Carpathian product; it is probably a direct import from the northern Pontus steppe or Caucasian territory.

There are arguments about dating of the Gamów type daggers finds. In general, we can say that within the Carpathian basin, they belong to stage HB2-HB3, i. e. the second half of the 9th or the first half of the 8th century BC (Chochorowski 1993, 122; 2014, 9; Kemenczei 1984, 95; 2005, 68, 69; Metzner-Nebelsick 2002, 373). According to the current sites and knowledge, finds and weapons from this horizon are concentrated in the territory of the contact zone between the Podolie and Lusatian Culture in Western Slovakia, i. e. on the interface of flatland and hilly terrain (daggers: Malý Cetín, Dolné Vestenice, area of the Slovenská brána). Depots come from Trenčianske Teplice-Čvirigovec (Čambal 2015) and Santovka (Nevizánsky 1985). A spearpoint with perforations on the leaf comes from Šaľa (Studeníková 1987). Occurrence of Cimmerian finds e. g. in burials from Senica (Dušek 1962; 1979; Studeníková 2007) and Prašník is remarkable. This is the territory of important passages to Moravia where there are several sites with finds of the similar finds (Podborský 1967a, 202-204; 1967b, 38-47; 1970, 153-163; Stegmann-Rajtár 1986, 211-219).

The unique iron example of a dagger from the territory of the Slovenská brána geomorphological shape cannot be precisely evaluated due to unknown find situation and lack of context. Nevertheless, it is an interesting and unique find which complements the area of occurrence of the so-called Thraco-Cimmerian artefacts in the territory of Central Europe and we suppose that its origin is directly related to the Caucasus.

Captions

Figure 1. The area of occurrence of the Gamów type dagger near the Slovenská brána (Porta Slovenica) geomorphological shape – the Hron river basin between Pohronský Inovec and the Štiavnica Mountains (source: <http://mapka.gku.sk/mapovyportal>)

Figure 2. Iron dagger of the Gamów type from the area of the Slovenská brána (Porta Slovenica). Drawings and photo by: R. Čambal

Figure 3. Detail of both sides of the hilt of the Gamów type dagger from the area of the Slovenská brána (Porta Slovenica). Photo by: R. Čambal

Figure 4. Detail of forged S-shape decoration on the hilt of the Gamów type iron dagger from the area of the Slovenská brána (Porta Slovenica). Photo by: R. Čambal

Translated by Radoslav Čambal

Mgr. Radoslav Čambal
Slovenské národné múzeum - Archeologické múzeum Bratislava
Žižkova 12, P.O.BOX 13, 810 06 Bratislava, Slovenská republika
radoslav.cambal@snm.sk; radocambal@centrum.sk